

Shahrisabz davlat Pedagogika instituti
geografiya fani o'qituvchisi Xudoyorov Lochinbek
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi
2-kurs talabasi Sattorova Setora

GEOGRAFIK NOMLARNING TURLARI

Annatsiya: Yer yuzasidagi har qanday joy nomining o'z kelib chiqish tarixi bor. Bu nomlar ilohiy, inson, suv, mifologik, tarixiy, hayvon va boshqa omillar ta'sirida yuzaga kelgandir. Joy nomlari har doim o'z tarixiga ega. Ammo vaqt o'tishi bilan joyning nomi bo'lib o'tgan urushlar natijasida o'zgarishga uchrab yangi nom bilan atala boshlanadi.

Kalit so'zlar: Kiyev g'ori, Qirqtog', Kitikyusyu, Vakamatsu, Tabata, Yettiterak, Beshqayrag'och, Uchtom, Qo'shtut, Yakkatut, brazil, Kolumbiya, Islandiya.

GEOGRAPHICAL NAMES TYPES

Abstract: Any place name on the surface of the earth has its own history of origin. These names may have arisen under the influence of divine, human, water, mythological, historical, animal and other factors. Place names always have their own history. But over time, the name of the place changed as a result of the wars, and a new name began to appear.

Key words: Kiev Cave, Kyrgyz Mountains, Kitikyusyu, Wakamatsu, Tabata, Yettiterak, Beshkairagoch, Uchtom, Koshtut, Yakkatut, Brazil, Colombia, Iceland.

Toponimlarning paydo bo'lish masalasi bir qarashda juda oddiyga, hech qanday qonuniyat yo'qqa o'xshaydi. Bunga bir qancha misollar keltirish mumkin. Rossiya imperiyasi vaqtida rus qo'shinlari bosib olgan joylarda ruslar mahalliy aholi bilan birga yashashni o'ziga ep ko'rmay, har bir yirik shahar yaqinida rus shahrini qurgan va eski shahar yonida yangi shahar - "gorod" paydo bo'lgan. O'zbekistondagi har bir yirik shahar yaqinida yangi shahar - gorod bo'lib, ular shaharga qo'shilib ketib, farq yo'qolgan. Shunday shaharlardan biri Marg'ilon shahridan 12 km masofada qurilib, unga Noviy Margelan deb nom qo'yilgan [1]. Dukchi Eshon boshchiligidagi qo'zg'olon

bostirilganidan keyin qo'zg'olonni bostirgan general Skobelev sharafiga shahar Skobelev shahri deb ataladigan bo'ldi. Sovet davrida Farg'ona deb o'zgartirildi [6].

Ikkinchi jahon urushi yillarida Ohangaron vodiysida bunyod etilgan konchilar shaharchasiga Ohangaron daryosining ruscha buzib aytilgan nomi Angren qo'yildi. Samarqand yaqinidagi Qirqtog'da topilgan g'orga ukrainalik g'orshunoslar Kiyev g'ori deb nom qo'yishgan [8].

1482 yilda sayyoh olim Bartolemeo Diash boshchiligidagi ekspeditsiya Afrikani aylanib Hindistonga bormoqchi bo'ladi. Materikning janubiy - g'arbiy qismidagi burun yaqinida qattiq dovulga duch kelib, u yerdan o'tolmay orqasiga qaytadi va burunga "Bo'ronlar burni" deb nom beradi. Portugaliyaga qaytganida uni mamlakat qiroli qabul qilib, xaritada "Bo'ronlar burni" nomini o'zgartirib, "Yaxshi umid" deb yozib qo'yadi. Shu bilan "Yaxshi umid" burni nomi paydo bo'lgan [7].

Dunay daryosining ikki qirg'og'ida ikkita shahar - Buda va Pesht shaharlari vujudga kelgan. Keyinchalik ular qo'shilib ketib Budapesht deb ataladigan bo'ldi.

1962 yilda Yaponiyaning yonma-yon joylashgan beshta shahri Modzi, Kokura, Vakamatsu, Yavata va Tabata birlashib, yirik shaharga aylanganda, yangi nom uchun konkurs e'lon qilindi. 137 ming kishi 19 ming nom taklif qilishdi va oxiri Kitikyusyu (Shimoliy Kyusyu shahri) deb ataldi [2].

1964 yilda Afrikadagi Tanganika va Zanzibar davlatlari birlashganda yangi nom qo'yish uchun konkurs e'lon qilindi va ikki davlat nomining birinchi bo'g'ini birlashib Tanzaniya hosil bo'ldi. 1972 yilda Bangladesh (bangla-bengal, desh-yurt) nomi vujudga keldi.

Pokiston davlati nomi ham o'ziga xos yo'l bilan paydo bo'lgan. 1931 yilda Hindiston Angliya mustamlakasi davrida hind musulmonlaridan va milliy harakat rahbarlaridan bo'lgan Choudri Rahmat Ali yangi islom davlati barpo qilish rejasini taklif qilib, Panjob, Afg'oniya, Kashmir, Sind va Balujistonni birlashtirishni o'ylagan hamda nomini mazkur viloyatlar nomi bosh harfini olib, unga iston suffiksini qo'shib, Pokiston deb atagan. Ba'zan geografik nomlar o'sha joylarning xususiyatlaridan vujudga keladi. Masalan, shamolli orollar, shamolsiz orollar, Polineziya (poli - ko'p, nezos - orol), Mikroneziya (makro - mayda, nezos - orol), Melaneziya (mela - qora, nezos - orol), Qorasuv, Saritov, Oqtepa va boshqalar [5].

Ba'zi geografik joylar nomlari o'sha joylarni tadqiq etgan kishilar nomiga, ba'zan ekspeditsiya kemalari nomi, ba'zan tadqiqotchining yaqin kishilari, podshohlar nomi bilan atalishi ham mumkin. Masalan, “Mod”, “Foka”, “Jannetta”, “Vityaz”, “Arnem” kemalar nomidagi orollar, yerlar bor. Komandor orollari, Bering bo'g'izi, Dejnyov burni, Livingiston sharsharasi va boshqalar esa kishi ism familiyalari bilan bog'liq. Bu keltirilgan misollarda geografik nomlarning paydo bo'lishida qonuniyatlar mavjudligi ko'zga tashlanmaydi. Aslida bir qancha qonuniyatlar mavjud. Bular quyidagilar:

1. Ko'pgina geografik nomlar til taraqqiyotining dastlabki davrida oddiy turdosh otlardan iborat bo'lib, keyinchalik, vaqt o'tishi bilan atoqli otlarga - geografik nomlarga aylanib ketgan. Masalan: ilgari odamlar oddiygina suv, soy, daryo, qo'rg'on, kent, ko'l, to'qay deb ataganlar. Keyinchalik bu oddiy so'zlar geografik nomga aylangan. Bularga Amur, Jayhun, Don, Edil, Ganga, O'kuz, Nil, Shott nomlari misol bo'ladi. Hammasining ma'nosi bitta, suv demakdir. Aydar - qir, yayla - yaylov, chink - jarlik, alp - tog', rio - suv, xingan - tizma va boshqalar.

2. Oddiy so'zlarga, toponimlarga aniqlovchi qo'shish yo'li bilan geografik nomlar hosil bo'ladi. Bunda aniqlovchi sifat so'z turkumidan, otdan, sondan, ravishdan, sifatdoshdan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, sifat qo'shish yo'li bilan hosil bo'lgan toponimlarga Yangiqo'rg'on, Kattaqo'rg'on, Oqmachit, Ko'kterak, Yangiobod, Qoradaryo, Oqdaryoni misol qilib keltirish mumkin. Ot qo'shish yo'li bilan Qumqo'rg'on, Toshqal'a, Taxtako'prik, Toshkent, Chimkent, Shoshtepa, G'azalkent toponimlari vujudga kelgan. Son qo'shish yo'li bilan hosil bo'lgan toponimlarga Yettiterak, Beshqayrag'och, Uchtom, Qo'shtut, Yakkatut kabi toponimlarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Qaynarbuloq, Xo'jabaqirgan, Kuyganyor kabi toponimlar otga ravishdosh qo'shilishidan hosil bo'lgan.

3. Geografik nomlarning bir obyektidan ikkinchi, ba'zan uchinchi, to'rtinchi obyektlarga ko'chishi natijasida yangi joy nomlari vujudga keladi. Masalan, Sirdaryo daryosi, Sirdaryo viloyati, Sirdaryo shahri, Sirdaryo tumani; Chirchiq daryosi, Chirchiq shahri; Ohangaron shahri, Ohangaron daryosi; Zarafshon daryosi, Zarafshon shahri, Farg'ona vodiysi, Farg'ona viloyati. Ayrim daryolar bo'yidagi shaharlar nomi daryo nomiga suffiks qo'shish yo'li bilan hosil bo'lgan. Masalan, Angara daryosi -

Angarsk shahri, Tom daryosi - Tomsk shahri, Ij daryosi - Ijevsk shahri, Or daryosi - Orsk shahri.

4. Ko'pchilik mamlakatlarning nomlari xalqlar nomiga - iya, - iston suffikslarini qo'shish yo'li bilan hosil bo'lgan: Turkiya, Ispaniya, Finlandiya, Vengriya, O'zbekiston, Qirg'iziston, Tojikiston, Afg'oniston va boshqalar. Lekin ayrim davlatlar nomining yasalishida - iya, suffiksi xalqlar nomiga emas, balki boshqa so'zlarga ham qo'shilishi mumkin. Masalan, Braziliya (brazil - o'simlik nomi), Kolumbiya (Kolumb - mashhur sayyoh), Islandiya (island - muz mamlakati).

5. Geografik obyektlarga nom qo'yishda o'xshatib nomlash ham mavjud. Bu har xil maqsadlarda bo'lishi mumkin. Chunonchi, Amir Temur Samarqandning shuhratini oshirish maqsadida poytaxt atrofiga bir qancha qishloqlar qurib, o'sha vaqtdagi mashhur shaharlar nomini qo'ygan; Damashq, Parij, Sheroz, Bag'dod, Misr va boshqalar.

1703 yilda Neva darosi bo'yida qad ko'targan yangi shahar Sankt-Peterburg deb nomlandi, 1914 yilda Petrograd, 1924 yilda Leninning vafotidan so'ng Leningrad, 1991 yildan Sankt-Peterburg nomi bilan ataldi. Bularning ba'zilari hozir ham nomini saqlab keladi. H.H.Hasanov keltirgan ma'lumotga ko'ra, Yer yuzida 18 ta Amerika, 13 ta Vengriya, 9 ta Kanada, 5 ta Braziliya, 3 ta Italiya, 7 ta Venetsiya, 4 ta Praga, 4 ta Kiyev nomlari mavjud ekan. Amerikada Moskva, Parij, London, Uels, Nyukasl va boshqa shaharlar mavjud.

6. Geografik nomlar umumlashtirish yo'li bilan, ya'ni kichik joy nomini katta hudud yoki obyektga ko'chirish natijasida ham vujudga keladi [9]. Bunga misol qilib Osiyo nomini keltirish mumkin. Qadimda Osiyo (Osu) deb Livan, Falastin, Suriya joylashgan kichik hudud atalar edi, keyinchalik bu nom butun qit'a nomiga aylandi. Hozirgi Tyanshan deb ataladigan tog'larning umumiy nomi bo'lmagan, har bir tog' tizmasi o'z nomi bilan Chotqol, Qurama, Ko'kshag'al, Talas, Farg'ona va boshqa nomlar bilan atalar, faqat Tyanshanning markaziy qismi Tangritog', Xontangri, deb atalar edi. Xitoylar Tangritog'ni o'z tiliga tarjima qilib, Tyanshan deb atashgan. Keyinchalik bu nom butun tog' tizimining umumlashma nomi bo'lib qolgan. Huddi shunday Yevropa, Afrika nomlari ham umumlashma nomdir.

7. Tarjima qilish yo'li bilan ham shakllanib, yangi nomlar paydo bo'ladi. Bunday nomlar bir joyda turli xalqlar yashaydigan hududlarda yoki bir geografik obyekt (xususan daryo, tog' tizmalari) turli xalqlar hududlaridan o'tadigan joylarda uchraydi. Bunday geografik nomlarga Qora dengiz - Chyornoye more, Qorasuv - Siyohrud, Qizilsuv - Surxob, Ilono'tti - Morguzar, Baliqchi - Ribache, Movarounnahr - Daryo orasi, Qizil dengiz - Bahri muhit Ahmar - Krasnoe more, Yangikent - Dehinov, Temir Darvoza - Jeleznoe vorota, Shaytonmakon - Chertovo gorodishe va boshqalarni misol qilib keltirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Qorayev S. Toponimika. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti T.: 2006
2. Qorayev S. Toponimika va atamashunoslik. Ma'ruza matnlari. T.: 2000
3. Do'simov Z. Egamov X. Joy nomlarining izohli lug'ati "O'qituvchi" T.: 1977
4. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'atit turk. "Fan" T.: 1967
5. Nafasov T. O'zbekiston toponimlarining izohli lug'ati. "O'qituvchi" T.: 1988
6. Ugli, L. N. F. (2019). Geourbanistic's role in socio-economic geography. *International scientific review*, (LXV), 47-50.
7. Latipov, N. F. (2021). Factors influencing the territorial distribution of the population. *Экономика и социум*, (9 (88)), 105-108.
8. Латипов, Н. Ф. (2017). Locality and factors affecting the population. *Наука и мир*, 1(11), 74-75.
9. Faxriddin o'g'li, L. N., & Erkaboevich, E. H. (2022). The process of urbanization and its relation to the environment. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(3), 188-196.